

ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС ПОНЯТТЯ КОМУНІКАТИВНОГО ЛІДЕРА (публічної комунікативної особистості)

У статті розглядається феномен «комунікативний лідер», його основні параметри та диференційні риси. Наведено засоби репрезентації комунікативного лідера в мові, сформульовано власне визначення поняття, проаналізовано наукові роботи, які торкаються питання особливостей мовних засобів характерних для досліджуваного терміна. Кожна з диференційних ознак підкріплюється прикладом з мови й мовлення, подано власне лінгвістичне визначення поняття «комунікативний лідер». На основі проведеного порівняння із суміжними поняттями зроблено висновки щодо місця досліджуваного терміна в лінгвістиці й перспективи його подальших досліджень (зокрема в багатоаспектному вимірі).

Ключові слова: комунікативний лідер, мовна особистість, політик, комунікативна особистість, прагматика, мовленнєва особистість, мовно-культурна особистість.

Штуцберг М. А. Лингвистический статус понятия коммуникативного лидера (публичной коммуникативной личности). В статье рассматривается феномен «коммуникативный лидер», его основные параметры и дифференциальные черты. Приведены средства репрезентации коммуникативного лидера в языке, сформулировано собственное значение понятия, проанализированы научные работы, касающиеся вопроса особенностей языковых средств, которые характерны для исследуемого термина. Каждая из дифференциальных особенностей подкрепляется примером из языка и речи, как результат дано собственное лингвистическое определение понятия «коммуникативный лидер». На основе проведенного сравнения со смежными понятиями делаются выводы о месте исследуемого термина в лингвистике и перспективы дальнейших исследований (в частности в многоаспектном измерении).

Ключевые слова: коммуникативный лидер, языковая личность, политик, коммуникативная личность, прагматика, речевая личность, языково-культурная личность.

Shtutsberh M. Linguistic Status of the Communicative Leader Term (Public Communicative Personality). The article deals with the phenomena of “communicative leader” in the Ukrainian language and in linguistic overall, it's main parameters and differential features. The relevance of the problem is caused by interest in studying linguistic personality and its relative terms and elements by many scientists and lack of studies about communicative leader. In article presents examples of representation of communicative leader in language (based on speeches of some famous Ukrainian politicians), made own meaning of this concept, made analysis of scientific studies, that deals with peculiarity of language resources, that represent the studied term. Each of differential features coming with its example in language and speech, and as result and footing for future researches our own linguistic definition of communicative leader is given. Based on comparing it with relative terms we made a conclusion about future research of communicative leader in multi aspect view, perspective of its further possible studies.

Key words: communicative leader, linguistic personality, politician, communicative personality, pragmatics, speech personality, language and cultural personality.

Сучасні мовознавчі студії все більше набувають ознак міждисциплінарності. Це зумовлено, передусім, прагненням до вирішення мовних і мовленнєвих питань прикладного, прагматичного характеру й розвитком прагматичних і когнітивістських учень у галузі лінгвістики.

У свою чергу це зумовлює розвиток антропоцентричних наукових напрямів на межі суміжних гуманітарних галузей, серед яких чинне місце відводиться таким наукам, як теорія комунікації, політична лінгвістика, імідждологія, лінгвоперсонологія та інші. Найбільш значущі людино-орієнтовані дослідження мови розглядають її у двох основних аспектах: когнітивному – мова як інструмент пізнавальної діяльності, та прагматичному – мова як канал поширення інформації, засіб впливу.

Останні два механізми нас цікавлять найбільше, оскільки однією з найбільш прототипних комунікативних ситуацій можна вважати модель «відправник-повідомлення-отримувач», за якої відбувається передача певних відомостей і вплив на співбесідника. Головною її особливістю є те, що вона передбачає як лідера комунікації, так і того, хто її сприймає, причому в цій моделі вони можуть виконувати одну з двох персоналізованих ролей.

Це спонукає нас до більш глибокого вивчення понять «мовна особистість» і «комунікативний лідер», оскільки саме такі типи індивідів мають найбільший впливовий потенціал, вони є, так звані, «лідерами думки», уміють правильно й ефективно презентувати інформацію для широких мас, мають авторитет і визнання.

Метою цієї наукової розвідки є репрезентація визначення поняття «комунікативний лідер», опис його основних параметрів з погляду лінгвістики та гуманітарних наук, що зумовлює розв'язання таких завдань:

- визначити межі понять «мовна особистість», «комунікативна особистість», «мовленнєва особистість», «комунікативний лідер»;
- систематизувати різні підходи до вивчення мовної особистості й спроектувати їх на комунікативного лідера;
- визначити найбільш показові засоби мови, що характеризують мовленнєвого лідера.

Об'єктом дослідження є феномен лідера комунікації (зокрема в прагматичному аспекті), предмет – основні параметральні характеристики комунікативного лідера.

Актуальність розвідки зумовлена передусім акцентом на прагматичний і антропоцентричний підходи в дослідженні мовних явищ, що набули активного розвитку в сучасних лінгвістичних студіях і мають прикладний характер. Результати статті можуть бути корисними для досліджень в царині політології, імідждології, політичної лінгвістики тощо.

Поняття «комунікативний лідер» тісно пов'язане із поняттям «мовна особистість», – вони розкривають і взаємодоповнюють одне одного. Але якщо другий термін було введено в лінгвістику в 30-х роках минулого століття, і сучасні лінгвістичні дослідження постійно актуалізують це питання (у лінгвістиці це роботи В.І. Карасика, Ю.М. Караулова, В.В. Красних, Ю.Є. Прохорова, Е. Бенвеніста, Л.В. Щерби), то поняття «комунікативний лідер» виринає переважно в окремих статтях із педагогіки і, найчастіше, у розгляді комунікативного аспекту політичного лідерства (Ю. Фінклер), вивченні політичного дискурсу й концептів (Л.Е. Бессонова, Л.Л. Бантишева, Л.П. Нагорна). Тому вважаємо за необхідне схарактеризувати параметральні

риси комунікативного лідера, скориставшись наявними моделями вивчення мовної особистості й адаптуючи їх до завдань нашого дослідження. Провідним досліджуваним типом обрано комунікативного лідера-політика. Це можна обґрунтувати тим, що в лінгвістичних ученнях активно функціонують поняття «комунікативна особистість», «мовна особистість», «мовленнєва особистість» і «*homo loquens*» («людина, яка говорить»), при чому, згідно з В. Красних, останнє можна застосовувати як родові поняття для решти [5: 151].

Найбільш близьким до «комунікативного лідера» вважаємо визначення поняття «комунікативної особистості», – «комунікант, наділений сукупністю індивідуальних якостей і характеристик, які визначаються його комунікативними потребами, когнітивним діапазоном і комунікативною компетенцією та виявляються в процесі комунікації» [1: 86-103; 7: 115-132]. Поняття «комунікативний лідер» є вужчим, специфічним феноменом, який у свою чергу, окрім вищезазначених характеристик наділений властивими саме йому: певна ієрархічна зверхність над іншими учасниками комунікативного акту, маніпулятивність мовлення, підвищенна значимість категорій авторитетності і довіри, які реалізуються в мові.

Найбільш показовим, як видається, є приклад реалізації цих особливостей політичними лідерами, які використовують певні когнітивно-мовленнєві стратегії, за допомогою яких реалізуються інтенції цих осіб. Т.А. ван Дейк, наприклад, до таких стратегій відносить наведення прикладу, узагальнення, поправку, підсилення, поступки, повтор, контраст, пом'якшення, ухилення, ссув, пресупозицію, імплікацію, припущення, непрямий мовленнєвий акт [2: 297-299].

Науковці, які роглядають питання семіотики та текстів у ЗМІ (Р.В. Келлмет, О.О. Пейчева), вказують на певні парні опозиції, що використовуються в сучасних текстах, зокрема рекламних [4]. На прикладі тексту інавгурації Петра Порошенка простежується декілька з них: *Досі багато хто думав, начебто Незалежність дісталася нам без жодних зусиль. Це – неправда!* (чесність – обман), *Диктатура, що панувала останніми роками в Україні, прагнула позбавити нас цієї перспективи – народ повстав. Переможна Революція гідності змінила не лише владу. Країна зробилася інакшою* (минуле – майбутнє / теперішнє – майбутнє / страх – надія). За допомогою репрезентованої стратегії комунікативний лідер намагається викликати довіру в реципієнтів, підвищити свій авторитет, реалізувати власні наміри за допомогою мовних засобів впливу.

Для комунікативного лідера дуже важливим є позитивне ставлення аудиторії, яка його сприймає, тому в галузі гуманітарних наук розроблено певні шляхи, що допомагають досягати таких результатів, а названі стратегії не є єдино можливими, більш того, на противагу контрасту і протиставленню лідер може ототожнювати себе зі слухачем, ідентифікувати себе як частину спільноти. Цей прийом використовував у своїх промовах британський экс-прем'єр Тоні Блер, якого справедливо називають «Great Communicator». Він часто послуговувався займенниками першої особи множини.

В українському політичному дискурсі однією з найбільш відомих промов можна вважати промову экс-президента України Віктора Ющенка на Європейській площі в Києві, 18 вересня 2004 року: *Ми – єдиний український народ. На Заході і на Сході, на Півночі і на Півдні усім однаково болять бідність і безправ'я.... Ми з вами – козацького роду. Ми позбудемося нужди і будемо жити вільними людьми, як славні прадіди наші!*

Ще однією визначною властивістю (вона ж і головна відмінність) комунікативного лідера вважаємо його індивідуальний характер, на відміну від соціального, притаманного більш широкому поняттю мовної особистості. У цьому перевага прагматичного контексту над лінгвокультурологічним. Однак досліджувана нами лінгвістична одиниця структурно так само може розглядатись і як «мовна особистість». У вивченні мовної особистості для опису її структури російський науковець Ю. Караулов розробив модель, за якою існують три рівні такої особистості [3: 43-56]. Перший – вербально-семантичний – відображає ступінь володіння лексичними одиницями (побутова мова). Другий рівень – когнітивний – актуалізує та ідентифікує релевантні знання та уявлення, що властиві соціуму (і власне мовній особистості на основі її соціального і культурного досвіду). Другий рівень актуалізується у форматі аналізу колективної мовної особистості. І третій, найвищий рівень, – прагматичний – найбільш цікавий для нас у дослідженні комунікативного лідера, оскільки він характеризує індивіда в аспекті його ефективної і успішної комунікації.

Останнім важливим параметром комунікативного лідера є вміння маніпулювати людською поведінкою, емоціями за допомогою мовних засобів. Сучасні наукові студії все більше актуалізують це питання, зокрема є ряд праць, що досліджують комунікативні засоби творення політичного лідера, установку на переконання аудиторії, політичну аргументацію, особливості політичних дискурсів.

У маніпулятивному аспекті дослідження комунікативного лідера цікавою видалася робота К.Ю Чаус, у якій автор акцентує увагу на звертанні як на одному із засобів інтимізації в публічному мовленні українських політиків. Аналізуючи звертання, використані політичними лідерами на День Соборності 2012 року, автор дійшов висновку, що емоційність виступу реалізовано шляхом використання прикметників на позначення близьких стосунків (*дорогі*), специфічних привітань (*Слава Україні!*), а також звертань, притаманних конкретній спільноті, наприклад, вірян (*брати і сестри*), як от: *Дорогі мої українці! Дорогий народ України* (А. Яценюк, День соборності, 2012) [6]. Автор також визначає такі звертання, що інтимізують мовлення політика – звертання із наголошенням на важливості присутності кожного, пор.: *Я вітаю кожного, хто прийшов сюди, на цей майдан*, використання специфічних мовних рис конкретної місцевості, згадка про нагоду виступу у звертанні, та ін. Усе це сприяє більш ефективному впливу на реципієнта, викликає в нього відчуття того, що комунікативний лідер знаходиться в тій самій спільноті, що підвищує рівень довіри до останнього.

У результаті проведених спостережень за мовою політиків визначено особливу роль звертань у їхньому мовленні. Крім того основні параметральні характеристики мовців у цілому дозволяють запропонувати таке визначення: «Комунікативний лідер» — учасник комунікації, який має певну ієрархічну зверхність над іншими (публічна особа, політик, директор, учитель тощо), наділений сукупністю індивідуальних якостей і характеристик, які визначаються його прагматичними цілями, когнітивним діапазоном і комунікативною компетенцією й допомагають ефективно й успішно здійснювати комунікацію і впливати на реципієнта».

Отже, з'ясування поняття «комунікативний лідер» в лінгвістиці передбачає дослідження передусім когнітивно-прагматичних особливостей мови й мовлення, на відміну від інших понять комунікативної лінгвістики, пов'язаних з індивідом (особистістю), має такі основні диференційні параметри: ієрархічна зверхність над іншими комунікантами, прагматична спрямованість мови й мовлення, маніпулятивність мови й мовлення. Перспективи дослідження полягають у характеристиці типів комунікативних лідерів, детальному аналізі мовних одиниць усіх рівнів, що використовуються комунікативним лідером.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. — К. : Вид. центр «Академія», 2004. — 344 с. 2. **Дейк ван Т.А.** Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с. 3. **Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. — 263 с. 4. **Келембет Р.В.,** Пейчева О. О. Семіотичний аспект сучасного політичного дискурсу. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Arif/2009_4/kelembet_rejcheva.pdf 5. **Красных В. В.** Основы психолінгвістики и теории коммуникации / В.В. Красных. — М., 2001. — 270 с. 6. **Чаус К. Ю.** Звертання як засіб інтимізації у публічному мовленні (на матеріалах публічних виступів та звернень українських політичних лідерів) / Чаус К.Ю. // Лінгвістика. — 2012. — № 3(2). — С. 189-194. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ling_2012_3\(2\)_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ling_2012_3(2)_28.pdf) 7. **Яшенкова О. В.** Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. — К. : ВЦ «Академія», 2010. — 312 с. (Серія «Альма-матер»).

Штуцберг Михайло Олександрович — аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна, 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

Тел: +380506016164

E-mail: shtutsberg@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3286-8819>

Shtutsberh Mykhailo Oleksandrovych — Postgraduate Student at the Ukrainian Language Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Ukraine, 61168, Kharkiv. Valentynivs'ka Str., 2.